

1

Легко говорити про принципи. Важко обстоювати їх, коли всі проти тебе. Ніхто не втілює цю істину краще за Марґарет Тетчер, першу жінку — прем'єр-міністра Великої Британії. Вона хотіла врятувати Британію і знала, що це буде важко. Це її не зупинило. Вона мала мету і з великими зусиллями йшла до неї. Ось чому її постать завжди мене надихала. І ось чому я запозичила фрагмент цитати Марґарет Тетчер для назви цієї книжки.

«Якщо хочеш, щоб справу обговорювали, — звернися до чоловіка. Якщо хочеш, щоб справу зробили, — звернися до жінки». Марґарет Тетчер не прагнула ставати прем'єркою, щоб сидіти й говорити. Вона прагнула діяти, робити реальні справи. Щось велике. Щось важливе. Така рішучість і наполегливість у протистоянні викликам властива більшості героїнь цієї книжки. Саме так нас виховувала мама: не ховатися від проблеми, а дивитися їй просто в очі й знаходити рішення. І це виховання далось знаки, коли я відчула бажання залишити свій слід у Південній Кароліні.

Я балотувалася на посаду губернатора, щоб щось змінити. Я завжди вірила, що найкращий спосіб віддячити за Божу ласку — віддавати, допомагати. Та щоб зробити життя людей кращим, треба бути готовим перевернути весь світ.

Найкращим — або найгіршим — прикладом цього була моя боротьба за відмову від практики усного голосування в Палаті

представників Південної Кароліни і невнесення індивідуальних голосів до протоколу засідань. Ви не могли побачити, як представник вашого штату голосував за важливий законопроект, наприклад за підвищення зарплати собі самому, бо цих результатів голосування ніхто не фіксував. Не було прозорості й можливості притягнути законодавців до відповідальності. Цій ганебній практиці треба було покласти край.

Я написала законопроект, який запроваджував поіменне голосування за будь-яку законодавчу ініціативу, що стосувалася грошей платників податків. Лише один мій колега виявив бажання стати співавтором. На засіданні республіканців спікер Палати представників напосівся на мене за те, що я наважилася кинути виклик усталеному порядку роботи законодавчого органу. По суті, він сказав, що це їхнє право вирішувати, що виборці мають бачити, а що ні.

Я була приголомшена й розчарована. Була впевнена, що жителі Південної Кароліни підтримають мене, якщо знатимуть суть конфлікту, тож залучила їх до цього протистояння. Я об'їздила весь штат, закликаючи виборців телефонувати своїм представникам і просити їх підтримати мій законопроект. Його суть була проста: будь-яке питання, достатньо важливе для обговорення на засіданні Палати представників або Сенату, має підлягати поіменному голосуванню з внесенням результатів до протоколу. Це так розлютило лідерів-республіканців, що спікер позбавив мене всіх посад. На моєму прикладі він, схоже, хотів показати: ось що трапляється з тими, хто кидає виклик істеблішменту.

Та якщо він думав, що це змусить мене відступитися, то помилявся. Його помста лише розпалила в мені жагу до успіху. Я звернулася до преси і розповіла свою версію подій. Ця боротьба за підзвітність законодавців збіглася з активізацією Руху чаювання, і до неї долучилися тисячі людей по всій Південній Кароліні.

Коли мені влаштували в Палаті представників бойкот, я зрозуміла, що єдиний вихід — балотуватися на посаду губернатора. І затвердила цей закон, щойно ставши губернаторкою. У день

підписання ми на повну гучність увімкнули пісню Пет Бенатар Hit Me with Your Best Shot у будівлі Капітолія. Саме так: істеблшмент намагався завдати мені найсильнішого удару, на який тільки був здатен, але зазнав поразки. У Південній Кароліні дані про голосування законодавців тепер відкриті. І ми пішли ще далі — почали оприлюднювати поіменне голосування за кожен розділ бюджету.

Ця боротьба була болючою, але я багато чого навчилася. Коли ви намагаєтеся щось змінити, завжди знайдуться люди, які захочуть вас зупинити. Моїм колегам-законодавцям, безумовно, подобалася система нульової прозорості, і вони докладали всіх зусиль, щоб принизити мене: вдавалися до погроз і покарань, намагалися всіляко мене обмовити й зганьбити. Приготуйтеся до того, що на карту буде поставлено вашу репутацію і все ваше життя. І ви муситимете пройти через біль, щоб зробити те, що вважаєте правильним.

Марґарет Тетчер розуміла це як ніхто інший. Вона розпочинала битви, у яких, на думку більшості, не могла перемогти, і в багатьох із них таки перемагала. Вона не була очевидним вибором на роль лідера Консервативної партії Великої Британії. Вона була донькою бакалійника і жінкою. У британській політиці було мало вихідців із середнього класу. У Консервативній партії традиційно домінували чоловіки з вищого класу, які звикли обстоювати своє. Марґарет пішла в бій, знаючи, що її атакуватимуть і відсуватимуть, і використала це у власних інтересах. Вона врятувала Британію від соціалістичного колапсу, надихнула величезну кількість консерваторів і увійшла в історію. Непогано як для Доньки бакалійника (це було одне з багатьох прізвищ, які їй дали опоненти). Цілком непогано.

Марґарет Тетчер

Боріться за принципи

Якщо хочеш, щоб справу обговорювали, — звернися до чоловіка. Якщо хочеш, щоб справу зробили, — звернися до жінки.

МАРґАРЕТ ТЕТЧЕР

Я ношу підбори. І це не про моду. Щоразу, коли помічу щось неправильне, я чавитиму це своїми підборами¹.

Ніккі Гейлі

Дев'ятнадцятого січня 1976 року Марґарет Тетчер виступила з промовою, яка визначила її подальше лідерство й політичну спадщину. Промова стосувалася нещодавньої поїздки до Західної Німеччини, де вона відвідала британські військові формування. Тетчер закликала вкладати більше коштів в армію, доки світ протистоїть радянському комунізму. Марксистки, стверджувала вона, «прагнули світового панування», а Британія погано підготовлена до цього виклику. Назріла потреба визначитися: «Це момент, коли наш вибір визначить життя або смерть нашого типу суспільства; ми маємо подбати про те, щоб у наших дітей був привід радіти тому, що ми не поступилися їхньою свободою»².

Це була хороша промова, хоч і не революційна. Тетчер торкнулася багатьох тем, які вона просувала відтоді, коли стала на чолі опозиції від Консервативної партії в 1975 році. Але їй пощастило. Промову розкритикувала військова газета Радянського Союзу «Красная звезда», порівнявши Тетчер із німецьким Залізним канцлером з XIX століття Отто фон Бісмарком. Таким чином совети закріпили за Тетчер прізвисько Залізна леді³.

Цю спробу образи Тетчер сприйняла як вияв пошани. Невдовзі після публікації статті вона виступила перед Консервативною асоціацією Фінчлі, сказавши: «Сьогодні ввечері я стою перед вами у шифоновій вечірній сукні “Червона зірка” з легким макіяжем на обличчі й ніжними завитками світлого волосся на голові. Залізна леді західного світу. Воїн Холодної війни. [...] Так, я Залізна леді [...] якщо вони бажають так інтерпретувати мій захист цінностей і свобод, що є основоположними для нашого способу життя»⁴.

Звідки взялася її залізна воля? З палкої любові до країни та переконання, що Британію надто часто зраджували й припинювали її лідери. Зі спостережень за тим, як Британія перетворювалася зі світової наддержави на «хвору людину Європи»⁵. З безпрецедентної принциповості та впевненості у своїй правоті. І ця залізна воля викувалася часом, практикою та досвідом — десятки років політичного протистояння лише загартували її. У неї виробився імунітет до глумливого ставлення з боку класу пустомель.

Маргарет Тетчер формувала Британію, а Британія формувала її. Піднімаючись щаблями влади в другій половині XX століття, вона спостерігала, як соціалізм підриває економіку Британії та її позиції у світі, як Британія відходить від міжнародних справ, а натомість на світовій арені домінують Сполучені Штати й Радянський Союз.

Едвард Гіт, попередник Тетчер на посаді лідера Консервативної партії, переміг на виборах 1970 року з програмою

вільного ринку, але швидко відступився, коли економіка пішла на спад. Уряд Гіта друкував гроші, щоб покривати дедалі вищі видатки, рятував від банкрутства галузі, які занепадали, й запровадив контроль над заробітною платою і цінами⁶. Коли в 1974 році Гіт оголосив вибори під гаслом «Хто керує Британією?», британці відповіли, віддавши першість Лейбористській партії⁷.

Для Тетчер програш консерваторів на виборах став поворотним моментом. Вона сприймала політичну поразку Едварда Гіта як публічний осуд млявої позиції партії. Консерватори втратили першість, бо орієнтувалися на консенсус — це слово Маргарет ненавиділа всім своїм єством⁸. Якось вона сказала: «Пророки Старого Завіту не виходили на дорогу, кажучи: “Браття, я хочу консенсусу”. Вони казали: “Така моя віра й таке мое бачення. Ось у що я палко вірю”. І вони проповідували це»⁹.

У 1975 році, коли Тетчер стала на чолі опозиції, Британія була в жалюгідному стані. Інфляція сягнула рекордних 25 відсотків¹⁰. У держвласності або під контролем держави перебувала більш як половина британської економіки¹¹. Колись могутня країна опинилася в замкненому колі видатків і зібраних податків.

За час свого лідерства Тетчер мала змогу випробувати свою віру й переконання на міцність. І почала з найгострішого питання, яке стояло перед Британією та світом, — радянського комунізму. Тетчер не сприймала соціалізм і комунізм не лише з погляду економіки, а й через екзистенційну загрозу, яку вони становили. Комунізм заперечував природне право людей на свободу. Саме тому його треба було викоринити. Цю ідею не підтримували в середовищі консерваторів, як і в більшій частині західного світу. За час президентства Річарда Ніксона в 1970-х роках була запроваджена так звана політика розрядки: ворожнеча між США та СРСР послабилася, і сторони зобов'язалися співпрацювати¹².

Власне, так само Тетчер ставилася й до соціалізму в Британії. Вона вважала, що позбавляти людей права вибору в економічних питаннях, не давати їм змоги ані володіти майном, ані будувати краще життя для себе та своїх дітей — це моральний злочин влади. Акцент, який соціалісти роблять на рівності, Тетчер розкритикувала в промові під назвою «Нехай наші діти ростуть високими». Ключова фраза звучала так: «Нехай наші діти ростуть високими, а деякі — вищими за інших, якщо мають для цього потенціал»¹³. Говорячи про економічні труднощі Британії, вона не вдавалася до статистики й чисел. Вона робила гучні, сміливі заяви. «Інфляція, — сказала вона під час своєї першої поїздки до Америки, — це зло, здатне зруйнувати будь-яке суспільство, побудоване на системі цінностей, у якій на першому місці стоїть свобода»¹⁴.

Коли Тетчер повернулася додому після поїздки до Штатів, ліберальна газета Guardian виступила з різким, проте доволі правдивим аналізом: «Промови місис Тетчер... показують, що вона остаточно порвала з характерним для торі дізраеліанським* прагматизмом». Редакція Guardian мала рацію. Прагматизм, консенсус — Тетчер вважала, що ці слова належать до лексику похлиблених і невпевнених у собі людей, які стримують Британію від розкриття свого потенціалу. «Часто кажуть, що політика — це мистецтво можливого, — якось зауважила вона. — Небезпека такої позиції в тому, що ми можемо вважати неможливими речі, які були б можливими чи навіть бажаними, якби в нас було більше сміливості, більше проникливості»¹⁵.

Саме це наполягання на сміливому, ідеологічному баченні привело Маргарет Тетчер до влади. Її перемозі сприяло й те, що правляча Лейбористська партія занурила британську економіку в кризу.

Зима 1978/1979 років була в Англії найхолоднішою за шістнадцять років¹⁶. Погода відповідала настроям у країні.

* За іменем політичного діяча Бенджаміна Дізраелі. — Прим. ред.

Британія потерпала від рекордної інфляції та руйнівної промислової кризи. Страйки охопили майже всі галузі економіки. Страйкували пекарі, медики, перевізники, працівники санітарних служб — мільйони людей припинили виконувати свою роботу. Поїзди не ходили, посилки не доставляли, сміття не вивозили, мерців на кладовищах не ховали. Цей період відомий як «зима незгоди»¹⁷. М'які формулювання — типовий стиль британців.

10 січня 1979 року прем'єр-міністр від Лейбористської партії Джеймс Каллаган провів пресконференцію, повернувшись з офіційної поїздки за кордон. На закиди журналістів про те, що він не повинен був подорожувати під час економічної кризи, Каллаган відповів у зневажливій манері, й наслідки не забарилися. Наступного ранку газета Sun вийшла з нищівним заголовком: «Криза? Яка криза?»¹⁸.

Це був смертний вирок для лейбористів¹⁹. 28 березня 1979 року уряд Каллагана отримав вотум недовіри, що означало оголошення позачергових виборів²⁰.

За підсумками виборів 3 травня 1979 року консерватори здобули впевнену перемогу, отримавши перевагу в 43 місця, і 4 травня Маргарет Тетчер очолила уряд²¹. Це було неабияке досягнення, адже в ті часи небагатьом жінкам випадало обіймати найвищі посади у владі, і водночас привід для роздумів. Зійшлися минуле і майбутнє Британії, і саме Тетчер довелося прокладати цілком новий курс.

Це був курс не для слабкодухих. Тетчер поклала край десятиліттям кейнсіанської економіки, що передбачала збільшення державних видатків. Натомість вона зробила вибір на користь монетаризму — теорії, започаткованої Мілтоном Фрідманом і підтриманої іншими прихильниками вільного ринку, які вважали, що надмірна кількість грошей в обігу знецінює британський фунт і призводить до інфляції. Отже, щоб приборкати інфляцію, Тетчер мала взяти під контроль грошову масу. Вона почала зі зменшення державних видатків,